

ΦΑΚΕΛΟΣ 5

Β. ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

Οστρακισμός

Ένα από τα μέτρα που πήρε η αθηναϊκή δημοκρατία για να προστατευτεί από την τυραννία ήταν ο οστρακισμός, δηλαδή η εξορία για 10 έτη ενός επιφανούς Αθηναίου που επέλεγε ο δήμος. Αναφέρεται συγκεκριμένα ότι το μέτρο αυτό αποσκοπούσε στο να τεθεί φραγμός στον δρόμο προς την τυραννία του Ιππάρχου, γιου του Χάρμου και εγγονού του Ιππία από τη μεριά της κόρης του. Ο Ιππαρχος, προφανώς επειδή το 510 π.Χ. ήταν ανήλικος (κάτω των 30), δεν εξορίστηκε μαζί με τους υπόλοιπους Πεισιστρατίδες, αλλά παρέμεινε στην πόλη. Γύρω του συσπειρώθηκαν οι οπαδοί των τυράννων. Κατόρθωσε μάλιστα να εκλεγεί επώνυμος άρχων το 496 π.Χ. Τελικά οστρακίστηκε το 488/487 π.Χ. Δεν επέστρεψε στην πόλη το 480 π.Χ., όταν ανακλήθηκαν οι εξόριστοι, επειδή προφανώς είχε καταφύγει στην αυλή του Ξέρξη, όπως είχε κάνει προηγουμένως και ο παππούς του, και καταδικάστηκε ερήμην σε θάνατο.

Η απόσταση των 20 ετών μεταξύ της σύλληψης του μέτρου και της πρώτης εφαρμογής του δημιουργεί το ερώτημα, αν ο λόγος που αναφέρεται για τη θέσπισή του είναι σωστός. Σε κάθε περίπτωση, ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι αργότερα το μέτρο έχασε τη σημασία του, όταν εξορίστηκε ένας πολιτικός που δεν είχε βλέψεις στην τυραννία. Πρόκειται για τον Ξάνθιππο, τον πατέρα του Περικλή, που είχε συμμαχήσει με τους Αλκμεωνίδες, συνάπτοντας γάμο με μια γυναίκα από το εν λόγω γένος. Στο πέρασμα του χρόνου, το μέτρο του οστρακισμού χρησιμοποιήθηκε καταχρηστικά από τους πολιτικούς ηγέτες των παρατάξεων της Αθήνας, όταν η πολιτική διαμάχη έφτανε σε τέτοια όξυνση, ώστε η απομάκρυνση ενός πρωταγωνιστή ήταν απαραίτητη για την άρση αδιεξόδων.

Το μέτρο προέβλεπε τα εξής: ο δήμος συγκεντρωνόταν στην Αγορά, σε έναν ανοικτό χώρο που οριζόταν τελετουργικά από ένα σχοινί (*περισχοίνισμα*). Ψήφιζε αρχικά, αν κατά το τρέχον έτος χρειαζόταν να τεθεί σε εφαρμογή το μέτρο του οστρακισμού. Οι ψήφοι ήταν θραύσματα από αγγεία, τα λεγόμενα όστρακα, στα οποία χαρασσόταν ή γραφόταν με μελάνι το όνομα του πολιτικού που ο κάθε Αθηναίος επιθυμούσε να εξοριστεί. Εκείνος που έπαιρνε τις πιο πολλές ψήφους, έπρεπε μέσα σε 10 ημέρες να εγκαταλείψει την πόλη για 10 χρόνια, χωρίς όμως να στερηθεί για πάντα τα πολιτικά και περιουσιακά του δικαιώματα. Υπάρχουν δύο διαφορετικές απόψεις για την εκλογική διαδικασία: είτε χρειαζόταν 6.000 ψήφοι, προκειμένου αυτή να είναι έγκυρη, είτε ο επικρατέστερος υποψήφιος έπρεπε να λάβει οπωσδήποτε 6.000 θετικές ψήφους. Η πρώτη άποψη θεωρείται ως η πιθανότερη από την πλειονότητα των ιστορικών. Εξάλλου, για ένα και μόνο πρόσωπο, σε μία και μόνο ψηφοφορία, έχουν βρεθεί 4.400 όστρακα, για το Μεγακλή Ιπποκράτους Αλωπεκήθεν (οστρακίστηκε το 487/486 π.Χ., όπως αναφέρει ο Αριστοτέλης). Δεύτερος ακολουθεί με μεγάλη διαφορά ο Καλλίας Κρατίου Αλωπεκήθεν (700 όστρακα). Ίσως αυτός να είναι ο τρίτος οπαδός του τυραννικού κόμματος που εξορίστηκε, το όνομα του οποίου δεν αναφέρεται από τον Αριστοτέλη (486/485 π.Χ.).

Ο πολίτης που καταδικαζόταν σε οστρακισμό μπορούσε να διαμένει έξω από τα σύνορα της πόλης (πριν από τους Περσικούς Πολέμους ακόμη και στη Σαλαμίνα, που δεν ήταν δήμος, αλλά αποτελούσε τμήμα του αθηναϊκού κράτους). Συχνός τόπος εξορίας ήταν η Ερέτρια.

Με βάση τη μαρτυρία του Πλουτάρχου, γίνονταν δύο καταμετρήσεις. Μία για το αν είχε επιτευχθεί ο αριθμός των 6.000 ψήφων και μία δεύτερη για το ποιος έπρεπε να οστρακιστεί. Αν η πρώτη καταμέτρηση δεν είχε αποτελέσματα, τότε προφανώς δεν γινόταν η δεύτερη, και έτσι δεν γινόταν γνωστό ποιος ήταν ο λιγότερο δημοφιλής πολιτικός.

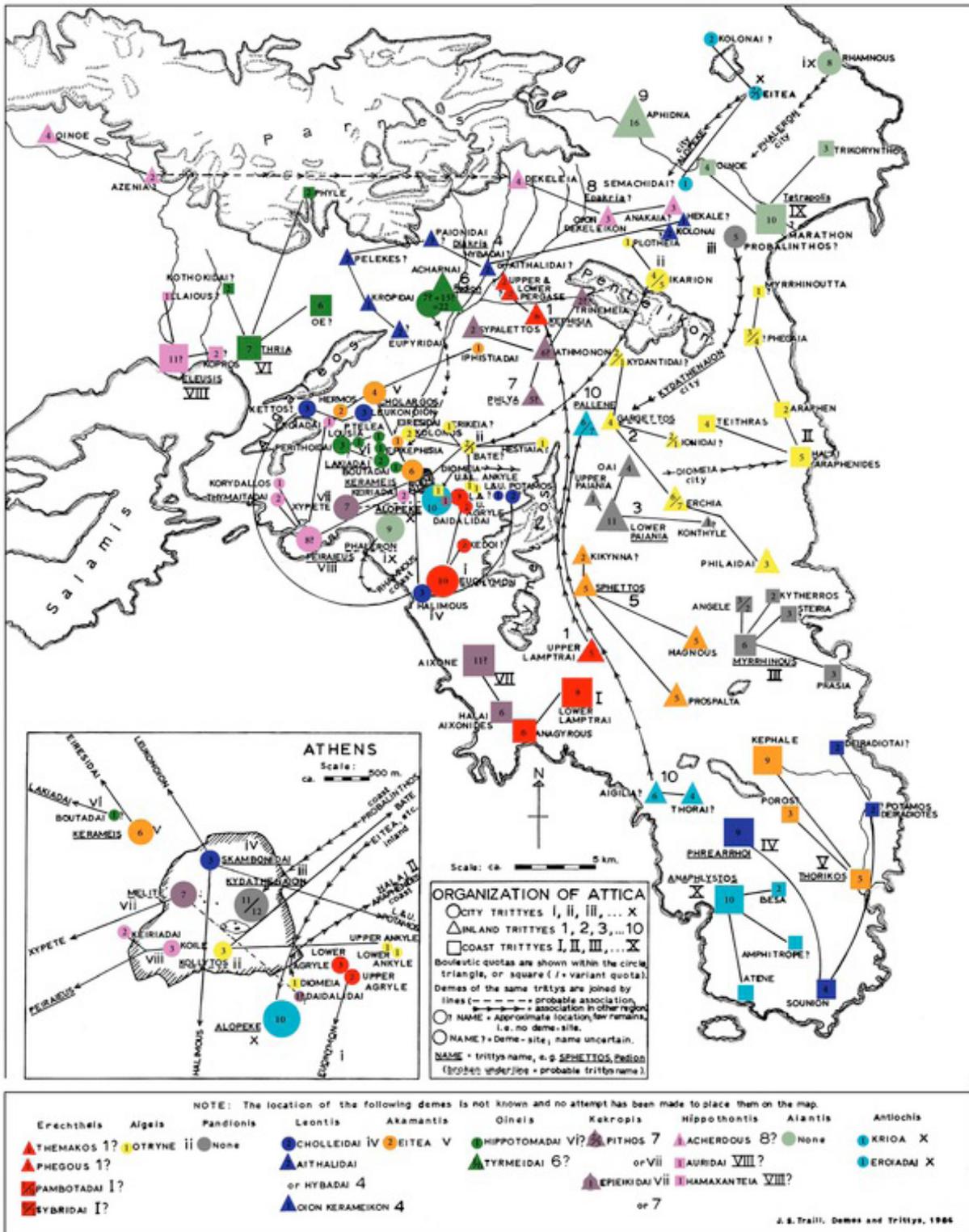
Οι Αθηναίοι προσέρχονταν με τα όστρακά τους εγγεγραμμένα, όχι όμως εμφανή στους γύρω τους. Πιθανόν να τα κρατούσαν ανάμεσα στον δείκτη και τον μέσο, κατακόρυφα, και με το άλλο χέρι να έκρυβαν την πλευρά που είχε γράμματα. Ας σημειωθεί, πάντως, ότι ορισμένα όστρακα έχουν γράμματα και από τις δύο πλευρές. Δεν μας είναι γνωστό με ποιον τρόπο εξασφαλιζόταν ότι κάποιος δεν διπλοψήφισε ή ότι δεν έριχνε δύο όστρακα. Πιθανόν, αστυνομική δύναμη να έλεγχε τους ψηφοφόρους μέσα στο περιτόισμα. Ίσως το ρίσκο να παρανομήσει κάποιος να μην άξιζε τον κόπο, αν η αποκάλυψη της απάτης επέφερε βαριά τιμωρία.

Οι αρχαιολόγοι της Αθήνας έχουν βρει συνολικά 10.500 όστρακα, από τα οποία, τα 9.000 στον Κεραμεικό (όπου παρασύρθηκαν προφανώς από τα νερά). Τα περισσότερα από τα υπόλοιπα έχουν βρεθεί στην Αγορά, ενώ ένας αριθμός προέρχεται από την Ακρόπολη. Από αυτά, 180 γράφουν το όνομα του Θεμιστοκλή και έχουν γραφεί από 14 συνολικά άτομα. Αυτά όμως δε χρησιμοποιήθηκαν ποτέ. Παλαιότερα, υπήρχε η άποψη ότι αυτά τα όστρακα τα είχαν ετοιμάσει μέλη της παράταξης που ήταν αντίθετη στον Θεμιστοκλή. Στην πραγματικότητα, μάλλον υπάρχει μια πιο ταπεινή εξήγηση: οι εν λόγω 14 γραφείς ήταν μεροκαματιάρηδες που προσδοκούσαν ένα μικρό χρηματικό κέρδος από την πώληση των οστράκων στους αγράμματους ή σε αυτούς που δεν είχαν προμηθευτεί έγκαιρα όστρακα. Επειδή όμως ο Θεμιστοκλής, τη χρονιά που έγινε η συγκεκριμένη παρτίδα (στα τέλη της δεκαετίας του 480 π.Χ.), «δεν είχε ζήτηση», τους ξέμειναν τα όστρακα, μαζί με λίγα άλλα που έγραφαν διαφορετικά ονόματα, και τα πέταξαν.

Χάρη στα ευρήματα από τον Κεραμεικό και την Αγορά, γνωρίζουμε πολλά για τον οστρακισμό: πολλές φορές, τα όστρακα που αναφέρουν διαφορετικά ονόματα προέρχονται από το ίδιο αγγείο, κάτι που δείχνει ότι χρησιμοποιήθηκαν την ίδια χρονιά. Για παράδειγμα, όστρακα με το όνομα του Μεγακλή (εξορίστηκε το 487/486 π.Χ., ως μέλος του τυραννικού κόμματος) έχει βρεθεί ότι ανήκουν στο ίδιο αγγείο με όστρακα που αναφέρουν τον Αριστείδη Ξενοφίλου, τον Ιπποκράτη Αναξίλειω, τον Θεμιστοκλή Νεοκλέους Φρεάρριο, τον Καλλικράτη Λαμπροκλέους (παντελώς άγνωστο, κατά τα άλλα), τον Καλλία Κρατίου από την Αλωπεκή. Στη δεκαετία του 480 π.Χ. εξορίστηκαν επίσης ο Ξάνθιππος Αρίφρονος, πατέρας του Περικλή (484 π.Χ. –την ίδια χρονιά ψηφίστηκε και ο Θεμιστοκλής), ο Αριστείδης Λυσιμάχου, γνωστός και ως Αριστείδης ο «δίκαιος» (482 π.Χ. –την ίδια χρονιά ψηφίστηκε ο Ιπποκράτης Αλκμεωνίδης, ο Θεμιστοκλής και ο Καλλίξενος Αριστωνύμου), στη δεκαετία του 470 π.Χ. ο Θεμιστοκλής, το 471 π.Χ. ο Καλλίας Διδυμίου, μεταξύ 471 π.Χ. και 461 π.Χ. ο Κίμων Μιλτιάδου. Άλλο γνωστό όνομα είναι ο Λέαγρος Γλαύκωνος. Το 442 π.Χ. ψηφίστηκε και ο Περικλής Ξανθίππου και ο Θουκυδίδης Μιλησίου. Πολύ χιούμορ περιέχει η πληροφορία που διασώζει ύστερη πηγή, σύμφωνα με την οποία και ο ίδιος ο Κλεισθένης οστρακίστηκε. Προφανώς είναι λανθασμένη.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι σε αρκετά όστρακα παρουσιάζονται και σχόλια εις βάρος των ψηφισθέντων: ύβρεις, κατηγορίες για μηδισμό, για θηλυπρέπεια, για αιμομιξία, καθώς και εικονογράφηση με την οποία οι ευφάνταστοι Αθηναίοι πλαισίωναν την ψήφο τους. Ένας μάλιστα, σε στιγμή απόγνωσης προφανώς, ψήφισε εναντίον του λιμού.

http://project.athens-agera.gr/index.php?view=page&sid=12&lang_id=gr

Πηγή: http://www.agathe.gr/democracy/political_organization_of_attica.html

Χάρτης των δήμων της Αττικής. Σχέδιο του John S. Traill (*Demos and Trittyes*, Toronto 1986). Ο χάρτης απεικονίζει το νέο σύστημα φυλών κατά τον Κλεισθένη. Κάθε χρώμα αντιστοιχεί σε μία φυλή. Κάθε σύμβολο αντιπροσωπεύει έναν ξεχωριστό δήμο. Οι γραμμές ενώνουν τους δήμους που σχηματίζουν κάθε trittύνη. Η ποικιλία των χρωμάτων δείχνει την πλατιά γεωγραφική κατανομή των τριών trittύνων που αποτελούν κάθε φυλή. Ο αριθμός μέσα σε κάθε σύμβολο δείχνει τον αριθμό βουλευτών που έστειλε κάθε χρόνο αυτός ο δήμος στη Βουλή των Πεντακοσίων.

Οι 10 Φυλές της Αττικής

Με τη μεταρρύθμιση του Κλεισθένη καταργήθηκαν οι παλαιές τέσσερις φυλές και αντικαταστάθηκαν από δέκα νέες τεχνητές, οι οποίες πήραν το όνομά τους από τοπικούς ήρωες. Γι' αυτόν τον λόγο, οι συγκεκριμένοι ήρωες, η επιλογή των οποίων έγινε από το Μαντείο των Δελφών, αποκαλούνταν *επώνυμοι*. Ο βωμός με τους ανδριάντες των *επώνυμων* ηρώων βρισκόταν στην Αγορά, απέναντι από το Μητρώο. Στους δέκα περιλαμβάνονται ο Ιπποθών (Ιπποθωντής), γιος του Ποσειδώνα και της Αλόπης, ο Αντίοχος (Αντιοχίς), γιος του Ηρακλή και της Μήδας, ο Αίας ο Τελαμώνιος (Αιαντής), ο Λέως (Λεοντίς) –ο οποίος θυσίασε τις κόρες του, για να σωθεί η πόλη, σύμφωνα με χρησμό του Απόλλωνα– ο Ερεχθέας (Ερεχθίς), ο Αιγέας (Αιγιγίς), ο Οινέας (Οινιγίς), ο Ακάμας (Ακαμαντής), γιος του Θησέα, ο Κέκροπας (Κεκροπίς) και ο Πανδίωνας (Πανδιωνίς). Οι φυλές στην Ελληνιστική και Ρωμαϊκή περίοδο αυξήθηκαν κατά τρεις, με σκοπό να τιμηθούν ηγεμόνες και αυτοκράτορες (Αντιγονίς, Δημητριάς, Αδριανίς).

[\[http://www.fhw.gr/chronos/04/gr/society/212form_phyle.html\]](http://www.fhw.gr/chronos/04/gr/society/212form_phyle.html)

Οι φυλές, όπου ανήκουν οι 25 δήμοι που αναφέρονται στον πίνακα ([Εργαστήριο 5, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α](#)) είναι:

1. Ερεχθίς (Αναγυρούς, Λαμπτραί)
2. Αιγιγίς (Γαργηπτός, Κολλυτός, Ερχιά)
3. Πανδιωνίς (Κυδαθηναίων, Στειριά)
4. Λεοντίς (Σούνιο, Άλιμος, Σκαμβωνίδα, Εκάλη)
5. Ακαμαντής (Θορικός, Σφηπτός, Κεφαλή)
6. Οινιγίς (Αχαρναί)
7. Κεκροπίς (Αιξωνή, Μελίτη)
8. Ιπποθωντής (Ελευσίς, Κοίλη, Πειραιεύς)
9. Αιαντής (Φάληρον, Ραμνούς, Μαραθών)
10. Αντιοχίς (Ανάφλυστος, Αλωπεκή)

Πλούταρχος, Θεμιστοκλής, 12.6-12.8: Ο Αριστείδης στο πλευρό του πολιτικού του αντιπάλου

[12.6] «Την ώρα που γίνονταν αυτά, ο Αριστείδης, ο γιος του Λυσιμάχου, που πρώτος τα κατάλαβε, ήρθε στη σκηνή του Θεμιστοκλή, μολονότι δεν τα είχε καλά μαζί του, και μάλιστα εξαιτίας του είχε εξοστρακιστεί, καθώς έχουμε πει, και μόλις ο Θεμιστοκλής βγήκε από τη σκηνή και παρουσιάστηκε μπροστά του, ο Αριστείδης του λέει ότι ο στόλος έχει περικυκλωθεί. [12.7] Ο Θεμιστοκλής τότε που ήξερε και από άλλες περιστάσεις την τιμιότητα του Αριστείδα και χάρηκε τώρα για την παρουσία του, του φανερώνει όσα έγιναν με το Σίκινο και τον παρακαλεί να τον βοηθήσει για να συγκρατήσουν τους Έλληνες και να ενώσει τις προσπάθειές του και αυτός που οι Έλληνες του είχαν περισσότερη εμπιστοσύνη, για να τους πείσει να ναυμαχήσουν στα στενά. [12.8] Ο Αριστείδης επαίνεσε τότε τον Θεμιστοκλή και πήγε αμέσως στους άλλους στρατηγούς και πλοιάρχους, παρακινώντας τους να πάρουν μέρος στη ναυμαχία. Ενώ όμως εκείνοι δυσπιστούσαν ακόμη, φάνηκε ξαφνα ένα πολεμικό πλοίο από την Τένεδο που αυτομολούσε από τους Πέρσες με ναύαρχο τον Παναίτιο και έφερε την είδηση ότι βρίσκονται κυκλωμένοι. Τότε πια εξοργισμένοι οι Έλληνες αναγκάστηκαν να ριχτούν στον κίνδυνο».

[Πλούταρχου, Βίοι, Θεμιστοκλής και Περικλής, εισ. – μτφρ. – σχόλ. Μιχ. Χ. Οικονόμου, Β΄ Γυμνασίου, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1966]

